

Мазур Т.В.

Національна академія внутрішніх справ

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ПАМ'ЯТОК І ВИЗНАЧНИХ МІСЦЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Одним із основних завдань ІКОМОС є вироблення й ухвалення міжнародних документів щодо захисту, збереження і презентації об'єктів культурної спадщини. Загалом ІКОМОС розробляє кілька видів документів, серед яких – хартії, настанови, резолюції, декларації та рекомендації. У дослідженні ми зупинилися на аналізі основних хартій, зокрема Міжнародній хартії з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) 1964 р., Міжнародній хартії про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) 1987 р., Міжнародній хартії про спадщину традиційного будівництва 1999 р., Міжнародній хартії про принципи аналізу, збереження та реставрації будівель архітектурної спадщини 2003 р. тощо.

Вироблені ІКОМОС директивні та рекомендаційні документи нині все частіше лягають в основу або використовуються під час підготовки міжнародних пам'яткоохоронних документів ЮНЕСКО, Ради Європи й інших міжнародних організацій. Крім того, вони є правовою основою діяльності національних комітетів ІКОМОС і використовуються під час розроблення й удосконалення пам'яткоохоронного законодавства окремих країн. Досить активну позицію у сфері охорони культурної спадщини займає Український національний комітет ІКОМОС (УНК ІКОМОС). Зокрема, експерти УНК ІКОМОС, керуючись міжнародними нормами, у тому числі хартіями й іншими документами ІКОМОС, беруть участь у розробленні національних нормативно-правових актів, а також експертизі тих актів, які розроблялися іншими державними органами та громадськими організаціями. Саме через порушення норм і принципів, розроблених ІКОМОС, експерти УНК ІКОМОС на початку 2016 р. виступили проти напрацьованого Робочою групою при Міністерстві культури України Проекту Закону України «Про охорону і збереження нерухокої культурної спадщини». Роль Українського національного комітету ІКОМОС істотно зросла після внесення Законом України від 19.06.2018 № 2457-VIII змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Так, згідно з частиною 1 ст. 37-6, номінація об'єкта культурної спадщини, що може мати видатну універсальну цінність і відповідає критеріям, визначеним Комітетом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, виключно за рекомендацією Українського національного комітету ІКОМОС.

Ключові слова: ІКОМОС, закон, хартія, культурна спадщина, пам'ятка.

Постановка проблеми. Культурна спадщина є одним із основних надбань людства за всю історію його існування. Однак вироблення цілеспрямованої державної політики та впровадження комплексних заходів щодо її захисту навіть у розвинутих європейських державах почалося лише з кінця XVIII ст. Міжнародне законодавство з питань охорони культурної спадщини почало активно розроблятися лише в XX столітті, а з другої половини XX ст. основним промоутером цієї діяльності є ЮНЕСКО. Водночас помітну роль у виробленні міжнародних правових норм щодо охорони культурної спадщини відіграють інші міжнародні організації, у тому числі Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (далі – ІКОМОС, англ. – ICOMOS).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова охорона культурної спадщини все частіше стає предметом дослідження науковців. Зокрема, міжнародно-правові аспекти пам'яткоохоронної діяльності досліджували як численні зарубіжні (П. О'Кіф та Л. Протт [1], К. Форрест [2]) так й українські (В.І. Акуленко [3], Т.Г. Каткова [4], О.І. Мельничук [5], І.М. Мишак [6]) учені. Однак низку аспектів проблеми досі висвітлено фрагментарно. Нині докладного дослідження потребує внесок окремих міжнародних організацій, зокрема ІКОМОС, у формування й розвиток міжнародного права охорони культурної спадщини.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних хартій, ухвалених ІКОМОС, спрямованих на захист світової культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. ІКОМОС заснована 1965 року у Варшаві (штаб-квартира ІКОМОС розміщена в Парижі) як міжнародна організація, покликана на міжнародному рівні забезпечити захист, збереження, використання та презентацію пам'яток, архітектурних ансамблів і визначних місць. Відповідно до Статуту організації, вона об'єднує інституції та окремих осіб, які займаються питаннями охорони, збереження, пропагування культурної спадщини, а також співпрацює з ЮНЕСКО, Міжнародним дослідницьким центром зі збереження та реставрації культурних цінностей (Римським центром) та іншими організаціями, які мають схожі завдання [7].

Серед основних завдань ІКОМОС вироблення й ухвалення міжнародних документів щодо захисту, збереження та презентації об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних. Загалом ІКОМОС розробляє декілька видів документів, у тому числі хартії, настанови, резолюції, декларації та рекомендації. У дослідженні ми зупинимося на аналізі основних хартій як головних пам'яткоохоронних документів ІКОМОС і їх імплементації в національне законодавство України.

Одним із базових документів ІКОМОС є Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія), ухвалена 31 травня 1964 р. у Венеції на II Міжнародному конгресі архітекторів і технічних спеціалістів у царині нерухомих історичних пам'яток, і прийнята ІКОМОС у 1965 р. [8]. Як зазначено в преамбулі документа, його розробники ставили за мету на міжнародному рівні спільно визначити і сформулювати основні принципи охорони й реставрації нерухомих пам'яток, надаючи при цьому кожній країні можливість слідкувати за втіленням їх у межах власної культури і традицій. Першочерговими завданнями для збереження пам'яток Венеціанська хартія називає їх охорону й реставрацію, наголошуючи, що пам'ятка невіддільна від історії, оскільки вона є свідком історичних подій, а також навколишнього середовища, у якому вона розташована. При цьому реставрація визнана специфічним заходом охорони об'єкта та має спрямовуватися на збереження його автентичності, а будь-яких реконструкцій варто уникати. Крім того, особливу увагу у Венеціанській хартії звертається на необхідність чіткого документування охоронних і реставраційних робіт, а також проведення археологічних розкопок. Відповідна документація повинна містити всі етапи робіт з їх фотофіксацією, зберігатися в архівах і бути доступною для дослідників.

Проблемні аспекти реставраційних робіт і відповідні настанови відображено в Принципах забезпечення та збереження/реставрації настінних зображень, прийнятих Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 2003 р. [9]. У документі констатовано, що настінні розписи найчастіше зазнають пошкоджень під час ремонтних робіт, результатом чого є втрата автентичності самої споруди чи визначного місця. Зазначено, що охорона настінних зображень має бути встановлена на рівні закону. Оскільки настінні зображення часто зазнають пошкоджень через несприятливі природні умови, передусім вологість, обов'язковим є постійний контроль і спостереження за ними з боку фахівців. Будь-яке втручання з метою реставрації настінних зображень, покращення їх виразності тощо мають проводитися такими матеріалами, які можна легко видалити в майбутньому без шкоди для оригінальних розписів, а також відрізнятись від оригіналу. Тобто, як і в будь-яких реставраційних роботах, забороняється маскувати подальші роботи під оригінальний розпис. Так само всі роботи й використані матеріали повинні чітко документуватися та бути доступними для майбутніх поколінь реставраторів. Принципи спеціально обумовлюють умови зняття й перенесення настінних розписів. Такі дії можливі лише в екстремальних випадках, коли розписам загрожує знищення або істотне пошкодження [9]. При цьому обумовлено, що відповідні рішення бажано ухвалювати не однією особою, а колективом фахівців. За настання сприятливих умов зняті настінні розписи повинні бути повернуті на автентичне місце.

Низка документів ІКОМОС пов'язана безпосередньо з впливом урбанізації на населені пункти, зокрема загрозою втрати ними свого історичного вигляду. Так, Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія) 1987 р., доповнюючи Венеціанську хартію, визначає принципи й цілі, методи й засоби, необхідні для збереження характерних рис історичних міст [10]. До цінностей, що підлягають охороні, у Вашингтонській хартії зараховано а) форму міста, яка визначається мережею вулиць і їх розплануванням; б) зв'язок між різними міськими просторами: забудованими, вільними й озелененими; в) форму й вигляд споруд; г) зв'язки міста з навколишнім середовищем, природним і створеним людиною; е) різні призначення міста, набуті ним під час історичного розвитку [10]. Зазначається, що успішна охорона цінностей міста неможлива без залучення всіх його мешканців і культивування усвідомлення цієї важливої місії з покоління в покоління. Серед методів

і засобів охорони історичних міст насамперед указано на необхідності пристосування інфраструктури до специфіки історичних міст. Зокрема, будь-яке нове будівництво або переобладнання наявних споруд можливі лише за умови обґрунтування такої необхідності й урахування просторової організації наявних кварталів. Пропонується суворо регламентувати прокладення не лише необхідних комунікацій, а й рух транспорту, не допускаючи, наприклад, прокладення нових магістралей в історичні міста. При цьому акцент зроблено не на примусі, а на вихованні відповідного ставлення до цінностей зі шкільного віку й заохоченні діяльності пам'яткоохоронних організацій.

Керівні принципи, яких необхідно дотримуватися в пам'яткоохоронній роботі, викладено й у Міжнародній хартії про принципи аналізу, збереження та реставрації будівель архітектурної спадщини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 2003 року [11, с. 111–113]. Згідно з наведеними принципами реставрація історичних будівель схожа із захворюванням людини, тож повинна проходити за тими самими стадіями, як і в медицині: історія хвороби, лікування та контроль. Кожній стадії мають відповідати дослідження, спрямовані на досягнення максимальної ефективності. При цьому будь-яким реставраційним роботам повинні передувати аналіз негативних впливів на історичну будівлю. Відхід від цього принципу допускається лише за умови уникнення неминучої руйнації споруди, наприклад, в умовах стихійного лиха тощо.

Так само важливе місце в нормотворчій діяльності ІКОМОС посідають Принципи, яких необхідно дотримуватися під час збереження дерев'яних споруд, прийняті Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 2009 р. [12]. Принципи враховують особливу небезпеку для дерев'яних споруд, пов'язану зі старінням матеріалу, його вразливістю через дію природних факторів, зокрема пожежі й повені, пошкодження грибками та комахами тощо. Як і випадку з реставрацією, будь-яким роботам із дерев'яними спорудами мають передувати чітка документальна фіксація. Необхідним є використання для оновлення споруд дерев'яних елементів з тієї самої породи дерева, сумісним ступенем вологості та іншими природними характеристиками, які притаманні споруді. Обов'язковим є також використання того самого типу інструментів, механізмів і способів стикування, які використовувалися під час спорудження автентичного об'єкта. Водночас нові елементи не повинні маскуватися під оригінальні, імітувати

зношеність чи пошкодження, вони мають спеціально маркуватися для розпізнання майбутніми дослідниками.

Окрему увагу ІКОМОС приділяє розробленню документів, спрямованих на захист традиційного середовища й традиційного будівництва. Згідно з Міжнародною хартією про спадщину традиційного будівництва, ратифікованою Генеральною Асамблеєю ІКОМОС 1999 р., «спадщина традиційного будівництва має важливе значення, тому що вона є основним вираженням культури певної спільноти, її зв'язків зі своєю територією і водночас вираженням культурної різноманітності світу» [11, с. 108]. Особливістю Хартії є чіткі практичні настанови, починаючи від мінімального втручання в традиційні будівлі й дотримання за необхідності такого втручання цілісності ансамблю та окремої будівлі, аж до передачі технологій традиційного будівництва новим поколінням майстрів, застосування матеріалів, пов'язаних із традиційними формою, кольором, текстурою тощо, просвіти населення щодо підтримання й охорони традиційної культурної спадщини.

Спільною особливістю всіх хартій ІКОМОС є приділення значної уваги просвітницькій діяльності серед населення з метою ознайомлення з пам'ятками та виховання бережливого до них ставлення. Таку діяльність рекомендується починати у школах шляхом запровадження окремих уроків чи факультативних занять, а також у вищих навчальних закладах і серед молоді. Загалом акцент робиться на формуванні в молодого покоління розуміння важливості збереження культурної спадщини, пропагуванні участі в пам'яткоохоронному русі, поєднанні зусиль держави, громадських організацій та окремих людей з метою охорони і збереження пам'яток.

Вироблені ІКОМОС директивні й рекомендаційні документи нині все частіше лягають в основу або використовуються під час підготовки міжнародних пам'яткоохоронних документів ЮНЕСКО, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Крім того, вони є правовою основою діяльності національних комітетів ІКОМОС і використовуються під час розроблення й удосконалення пам'яткоохоронного законодавства окремих країн.

Досить активну позицію у сфері охорони культурної спадщини займає Український національний комітет ІКОМОС (УНК ІКОМОС). Зокрема, експерти УНК ІКОМОС, керуючись міжнародними нормами, у тому числі хартіями й іншими документами ІКОМОС, беруть участь у розробленні

національних нормативно-правових актів, а також експертизі тих актів, які розроблялися іншими державними органами та громадськими організаціями. Так, на початку 2016 р. експерти УНК ІКОМОС виступили проти напрацьованого Робочою групою при Міністерстві культури України Проекту Закону України «Про охорону і збереження нерухомої культурної спадщини». При цьому низка зауважень стосувався саме порушення норм і принципів, розроблених ІКОМОС. Ішлося, зокрема, про суперечність хартіям організації таких положень національного законопроекту, як реставраційна реконструкція – «зведення достовірної копії втраченого об'єкта культурної спадщини на його історичному місці за реставраційною методикою на основі автентичних залишків (частин, підмурків) з метою відновлення містобудівної цілісності історичного середовища або відродження історичного символу народу» [13]. Згідно з висновком УНК ІКОМОС, таке нововведення суперечить вимогам щодо автентичності об'єкта чи його частин, а «зведення достовірної копії якогось об'єкта взагалі не належить до сфери охорони (збереження) нерухомої культурної спадщини та буде слугувати спотворенню спадщини й заміні автентичних пам'яток фальсифікаціями» [14].

Роль Українського національного комітету ІКОМОС істотно зросла після внесення Законом від 19.06.2018 № 2457-VIII змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини». Так, згідно з частиною першою ст. 37-6, номінація об'єкта культурної спадщини, що може мати

видатну універсальну цінність і відповідає критеріям, визначеним Комітетом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, виключно за рекомендацією Українського національного комітету ІКОМОС [15].

Висновки. Одним із основних завдань ІКОМОС є вироблення й ухвалення міжнародних документів щодо захисту, збереження і презентації об'єктів культурної спадщини. ІКОМОС розробляє кілька видів документів, серед яких – хартії, настанови, резолюції, декларації та рекомендації тощо. Їх норми враховуються під час розробки пам'яткоохоронних документів іншими міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО та Радою Європи, а також під час вироблення й удосконалення профільного законодавства національними органами охорони культурної спадщини.

УНК ІКОМОС також керується в діяльності документами ІКОМОС, здійснюючи аналіз проектів національних нормативно-правових актів у сфері охорони культурної спадщини на відповідність нормам ІКОМОС. Крім того, саме УНК ІКОМОС є тим органом, який надає рекомендації центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, стосовно номінування об'єкта культурної спадщини в Україні до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Список літератури:

1. O'Keefe Patrick J., Prott Lyndel V. Cultural heritage conventions and other instruments: a compendium with commentaries. Crickadarn, UK: Institute of Art and Law, 2011. 343 p.
2. Forrest C. International Law and the Protection of Cultural Heritage. Routledge, 2010. 480 p.
3. Акуленко В.І. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ : Юстініан, 2013. 608 с.
4. Каткова Т.Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Харків : Титул, 2007. 181 с.
5. Мельничук О.І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Наукова думка, 2008. 285 с.
6. Мищак І.М. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини та шляхи його вдосконалення в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 31–37.
7. ICOMOS Statutes. URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Statutes/2018.02.02_Statutes_EN_FR.pdf.
8. International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (the Venice charter 1964). URL: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.
9. ICOMOS principles for the preservation and conservation-restoration of wall paintings. Ratified by the ICOMOS 14th General Assembly in Victoria Falls, Zimbabwe, in 2003. URL: https://www.icomos.org/charters/wallpaintings_e.pdf.
10. Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter 1987). URL: https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf.

11. Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. Київ : Фенікс, 2008. 176 с.
12. Principles for the Preservation of Historic Timber Structures. Adopted by ICOMOS at the 12th General Assembly in Mexico, October 1999. URL: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/wood_e.pdf.
13. Про охорону і збереження нерухокої культурної спадщини : Проект Закону України. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245035276&cat_id=244909847.
14. ICOMOS України вважає проект закону про охорону культурної спадщини невдалим та недоцільним. *Музейний простір*. 2016. 7 лютого. URL: <http://prostir.museum.ua/post/36550>.
15. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III в редакції Закону України від 19.06.2018 № 2457-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

Mazur T.V. LAWMAKING ACTIVITIES OF THE INTERNATIONAL COUNCIL ON MONUMENTS AND LANDMARKS IN THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL HERITAGE

One of ICOMOS main tasks is to produce and approve international instruments for the protection, preservation and presentation of cultural objects. In general, ICOMOS develops several types of documents, including charters, guidelines, resolutions, declarations and recommendations. In our study, we focused on the analysis of major charters, including the International Charter conservation and restoration of monuments and sites is a set of guidelines (Venice Charter), 1964, the International Charter for the Protection of Historic Cities (Washington Charter), 1987, and the ICOMOS Charter – principles for the analysis, conservation and structural restoration of Architectural heritage, 2003, and others.

ICOMOS guidelines and guidelines that have been developed today are increasingly being used as a basis for or used in the preparation of UNESCO's international conservation documents, the Council of Europe and other international organizations. They are also the legal basis for the activities of ICOMOS National Committees and are used in the development and improvement of individual country law. The Ukrainian National Committee ICOMOS (UNC ICOMOS) has a rather active position in the field of cultural heritage protection. In particular, UNCOMOS UNCOM experts are guided by international norms, including charters and other ICOMOS documents, in the development of national regulatory acts, as well as the examination of those developed by other state bodies and public organizations. It was because of violations of ICOMOS norms and principles that UNCOMOS experts at the beginning of 2016 strongly opposed the draft Law of Ukraine "On Protection and Preservation of Real Cultural Heritage" developed by the Working Group at the Ministry of Culture of Ukraine. The role of the Ukrainian National Committee of ICOMOS has significantly increased after the amendment of Law No. 2457-VIII of 19.06.2018 to the Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage". Thus, according to part one of Art. 37-6 nomination of a cultural heritage object, which can be of outstanding universal value and meets the criteria set by the UNESCO World Heritage Committee, is made by the Central Executive Body of the UNESCO World Heritage List, which ensures the formation of state policy in the field of cultural heritage protection, by the recommendation of the Ukrainian National Committee ICOMOS.

Key words: ICOMOS, law, charter, cultural heritage, monument.